

До спеціалізованої вченої ради
Херсонського державного університету
Юридична адреса:
вул. Університетська, 27, м. Херсон, 73003
Фактична адреса:
вул. Шевченка, 14, м. Івано-Франківськ, Україна, 76018

ВІДЗИВ

**офіційного опонента на дисертацію Березнікова Олександра
Володимировича**

**«Кримінально-правова характеристика наруги над могилою, іншим
місцем поховання або над тілом померлого», представлену на здобуття
ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право**

Актуальність теми дисертаційної роботи Березнікова Олександра Володимировича зумовлена нагальною необхідністю забезпечення кримінально-правової охорони моральних цінностей суспільства, зокрема поваги до померлих та їхніх місць поховання. У сучасних умовах українського суспільства значно зросла кількість випадків вандалізму, наруги над могилами, пам'ятниками та іншими місцями поховання, що викликає справедливе обурення громадськості та потребує належної правової реакції. Особливої актуальності ця проблема набуває з огляду на сучасні соціально-політичні виклики, серед яких численні випадки наруги над місцями поховання, пов'язані з політичними, релігійними, національними мотивами. Водночас чинне кримінальне законодавство України, передусім стаття 297 КК України, потребує подальшого вдосконалення, оскільки містить певні прогалини та недоліки, які ускладнюють ефективне застосування кримінально-правових норм, спрямованих на захист пам'яті померлих і суспільної моралі.

З врахуванням цих положень, дисертаційне дослідження Березнікова О.В. є важливим і вчасним внеском у розвиток науки кримінального права України. Автором обрано складну і багатогранну тему, що вимагає ґрунтовного аналізу історичних, національних та міжнародних стандартів кримінально-правової охорони могил, інших місць поховання і тіл померлих. Дисертант вдало поєднує історико-правовий аналіз законодавства про наругу над могилами з глибоким компаративним дослідженням кримінального законодавства країн Європи, що дозволяє зробити важливі висновки для подальшого вдосконалення українського кримінального закону.

Важливість теми дисертації визначається також її міждисциплінарним характером, оскільки вона досліджує не лише проблеми кримінального права, але й питання філософського, морального, культурного і соціального характеру. Повага до померлих, забезпечення гідності людського тіла після смерті є фундаментальними моральними принципами будь-якого цивілізованого суспільства, і саме тому наукове дослідження кримінально-правового захисту цих цінностей має надзвичайно актуальний характер.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що автором вперше у вітчизняній кримінально-правовій науці здійснено комплексне монографічне дослідження кримінальної відповідальності за наругу над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого. Дисертантом запропоновано нові авторські визначення понять «осквернення поховання», «руйнування поховання», «поховання померлого», «утримання місця поховання», які можуть бути покладені в основу подальшої нормотворчої діяльності. Особливої уваги заслуговує пропозиція включити до предмета кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України, тіло людини, мертвонародженої після двадцяти двох тижнів вагітності, що є новаторським підходом для українського кримінального права і відповідає сучасним тенденціям міжнародної біоетики.

Важливим науковим здобутком дисертації є ґрунтовний аналіз об'єктивних і суб'єктивних ознак цього кримінального правопорушення.

Автор детально розкриває сутність та зміст суспільних відносин, які становлять безпосередній і додатковий об'єкти кримінально-правової охорони у даному випадку. Суттєвою перевагою роботи є також докладне дослідження предмета кримінального правопорушення, до якого автор обґрунтовано включає не лише традиційні (тіло померлого, місце поховання), але й додаткові предмети (урна з прахом, пам'ятники, ритуальні предмети тощо). Це дозволило автору сформулювати конкретні рекомендації щодо подальшого вдосконалення ст. 297 КК України та відповідних норм галузевого законодавства.

Дисертаційна робота Березнікова О.В. має значну практичну цінність, оскільки містить чіткі пропозиції щодо удосконалення кримінального і іншого галузевого законодавства України. Автор обґрунтовує необхідність внесення змін до Закону України «Про поховання та похоронну справу», зокрема щодо уточнення понять «похоронна справа», «намогильні споруди», «утримання місця поховання», що сприятиме більш ефективному правозастосуванню. Крім того, важливими є рекомендації щодо доповнення диспозиції ст. 297 КК України кваліфікуючими ознаками, пов'язаними з мотивами расової, національної чи релігійної нетерпимості, що дозволить посилити кримінально-правовий захист суспільної моралі та запобігати злочинам на ґрунті ворожнечі.

Методологічна база дослідження є достатньо обґрунтованою і відповідає поставленим завданням. Автор використовує широкий спектр сучасних методів наукового пізнання, зокрема історико-правовий, порівняльно-правовий, формально-логічний, системний аналіз та інші. Це дозволило дисертанту всебічно і глибоко дослідити обрану проблематику, робити науково обґрунтовані висновки та формулювати практично значущі рекомендації.

Структура дисертації є логічною, послідовною та відповідає поставленій меті і завданням дослідження. Аргументація автора є високого рівня, висновки – обґрунтовані й переконливі. Автором використано велику кількість

наукових джерел, національних і міжнародних нормативних актів, що забезпечує високий рівень наукової культури та ерудиції дослідження.

Слід відзначити високу якість розгляду автором об'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 297 Кримінального кодексу України. Дисертант здійснює ретельний аналіз основного безпосереднього об'єкта цього правопорушення, яким є суспільні відносини щодо забезпечення поваги до пам'яті померлих та охорони моральних цінностей, пов'язаних з похованням. Автор детально обґрунтовує необхідність розширення предмета кримінально-правової охорони у цій статті, включивши до нього не лише традиційні предмети, такі як тіло померлого або місце поховання, а й додаткові складні категорії, зокрема урну з прахом, ритуальні предмети, що розташовані на могилах, а також спеціально виділені місця для зберігання людського праху. Такий підхід дисертанта є новаторським і має велике значення для подальшого вдосконалення кримінального законодавства України.

Окремої уваги заслуговує аналіз автором питання про кримінально-правовий захист тіла людини, яка народилася мертвою на пізніх термінах вагітності. Автор переконливо доводить, що тіла таких дітей заслуговують на шанобливе ставлення як важливий елемент людської гідності та суспільної моралі. Так, дисертант аргументовано пропонує внести уточнення до диспозиції статті 297 КК України, включивши до предмета цього кримінального правопорушення тіло людини, мертвородженої після двадцяти двох тижнів вагітності. Запропонований автором підхід відповідає сучасним міжнародним стандартам у сфері моральності і, безперечно, заслуговує на підтримку.

Важливою перевагою роботи є також обґрунтований підхід автора до визначення таких понять, як «осквернення поховання» та «руйнування поховання», які традиційно викликали певні труднощі у правозастосовній практиці. Дисертант правильно зазначає, що осквернення поховання слід визначати як протиправний вплив на могилу або інше місце поховання, який

проявляється у паплюженні їх духовних та ціннісних якостей, що завдає шкоди суспільній пам'яті про померлого. У свою чергу, руйнування поховання автор визначає як більш серйозний вплив, що характеризується значною втратою фізичних та духовних ознак місця поховання з можливістю його відновлення. Такі визначення мають не лише теоретичне значення, але й сприятимуть удосконаленню правозастосовної практики.

Значну увагу в дисертації приділено аналізу суб'єктивних ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України. Автор детально обґрунтовує, що суб'єктом цього кримінального правопорушення може бути фізична осудна особа, яка досягла шістнадцятирічного віку. Важливим є висновок дисертанта про те, що кримінальне правопорушення може бути вчинене лише умисно, що відповідає загальним засадам кримінального права. Дисертант також слушно зазначає, що наруга над могилою є кримінальним правопорушенням з формальним складом, що не передбачає обов'язкового настання суспільно небезпечних наслідків для його завершення. Запропонований автором підхід до аналізу суб'єктивних ознак цього кримінального правопорушення є глибоко обґрунтованим та сприяє уточненню меж кримінальної відповідальності за дане діяння.

Особливого позитивного значення набуває компаративістський аналіз, проведений автором у роботі. Дисертант детально розглядає кримінальне законодавство європейських країн, що дозволяє йому зробити важливі висновки щодо можливостей використання зарубіжного досвіду у вітчизняній правотворчості. Особливо цікавою є пропозиція автора щодо необхідності врахування європейського досвіду у визначенні кваліфікуючих ознак цього кримінального правопорушення. Так, дисертант слушно зазначає, що в багатьох країнах Європи законодавство передбачає відповідальність за наругу над могилами з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, що, на його думку, є необхідним і для українського кримінального законодавства.

Водночас, автором обґрунтовано низку важливих рекомендацій щодо вдосконалення систематики Особливої частини Кримінального кодексу

України, зокрема щодо необхідності створення окремого розділу, присвяченого кримінальним правопорушенням проти моральності та суспільних цінностей. Такий підхід дозволить більш логічно структурувати кримінально-правові норми, спрямовані на охорону моральності, гідності людини та суспільних цінностей в цілому.

Дисертаційне дослідження Березнікова О.В. характеризується також високим рівнем наукової культури, чіткістю та послідовністю викладу матеріалу. Автор демонструє глибокі знання теоретичного матеріалу, належну обізнаність з правозастосовною практикою, а також уміння аргументовано висловлювати власні наукові позиції. Робота базується на широкому колі джерел, зокрема наукових публікаціях, нормативно-правових актах України та зарубіжних держав, судовій практиці, що забезпечує її належне теоретичне та практичне значення.

Підсумовуючи проведений аналіз дисертаційного дослідження Березнікова Олександра Володимировича, необхідно зазначити, що дисертантом успішно здійснено комплексне, глибоке та багатогранне дослідження важливих кримінально-правових аспектів наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого. Автором чітко аргументовано необхідність змін до чинного кримінального законодавства, що забезпечить належний рівень охорони таких фундаментальних моральних цінностей суспільства, як повага до померлих та пам'ять про них. Наукова цінність дисертації посилюється тим, що у роботі використано широкий спектр законодавчих і доктринальних джерел, критично проаналізовано зарубіжний досвід кримінально-правового регулювання відповідних суспільних відносин, а також запропоновано низку теоретичних та практичних рекомендацій, здатних суттєво покращити стан законодавчого і правозастосовного регулювання у цій сфері.

Велике значення для розвитку кримінального законодавства України мають пропозиції автора щодо вдосконалення систематики Особливої частини КК України. Зокрема, дисертант пропонує створити окремий розділ,

присвячений кримінальним правопорушенням проти моральності та суспільних цінностей, у якому розмістити статтю 297 КК України. Ця пропозиція є слушною, логічною та обґрунтованою, оскільки дозволяє більш чітко визначити місце цього кримінального правопорушення у загальній системі злочинів та підвищити ефективність кримінально-правового регулювання відповідних суспільних відносин.

Методологічна база дисертації є достатньо повною, відповідає поставленим автором цілям і завданням та охоплює широкий спектр загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, зокрема історико-правовий, порівняльно-правовий, формально-логічний та системний аналіз. Це дозволило автору всебічно і глибоко дослідити складне явище незаконної наруги над місцями поховання та тілами померлих, зробити ряд нових, аргументованих та науково обґрунтованих висновків.

Робота написана на високому науковому рівні, характеризується належною структурою, логічністю і послідовністю викладу матеріалу, високою культурою наукового мовлення. Дисертація ґрунтується на значній кількості наукових праць, національних та міжнародних нормативно-правових актів, що свідчить про достатню ерудицію дисертанта та його здатність до самостійної науково-дослідної діяльності.

Практична значущість дисертації полягає також у тому, що її положення та рекомендації можуть бути використані у нормотворчій діяльності при внесенні змін до чинного кримінального законодавства України, у практиці правоохоронних органів при кваліфікації відповідних кримінальних правопорушень, а також у навчальному процесі при підготовці спеціалістів у галузі кримінального права.

Разом із тим, з метою подальшого вдосконалення дослідження, потрібно висловити *низку зауважень*, які мають переважно дискусійний і рекомендаційний характер та не впливають на загальну високу оцінку роботи:

1. У дисертації автором детально розглядаються міжнародні стандарти у сфері захисту місць поховання та тіл померлих, однак недостатньо глибоко

аналізується практика та особливості імплементації цих міжнародних стандартів у національне законодавство України, що особливо зараз має об'єктивну необхідність. Вважаємо, що більш ґрунтовний аналіз механізмів та проблем імплементації міжнародних норм у вітчизняне законодавство суттєво підвищив би практичну цінність і теоретичну глибину проведеного дослідження, дозволивши сформулювати додаткові конкретні пропозиції щодо вдосконалення чинного кримінального законодавства.

2. У дисертації автором запропоновано авторські визначення таких понять, як «осквернення поховання» та «руйнування поховання». Разом з тим, недостатньо чітко розмежовано ці поняття від інших суміжних кримінально-правових категорій, таких як «пошкодження майна», «вандалізм», «безчинство» тощо. Вважаємо, що додатковий аналіз критеріїв розмежування зазначених понять, який би включав розгляд конкретних прикладів із судової практики, значно посилив би аргументацію та сприяв би більш чіткій кваліфікації таких злочинних діянь у правозастосовній практиці.

3. Дисертант аргументовано пропонує включити до предмета кримінально-правової охорони ст. 297 КК України тіло людини, мертвонародженої після двадцяти двох тижнів вагітності, що є важливою і новаторською пропозицією. Однак автор недостатньо детально розкриває зарубіжний досвід правового регулювання цього питання, зокрема у країнах Європейського Союзу та США. Вважаємо, що більш детальний порівняльно-правовий аналіз зарубіжного законодавства та практики щодо захисту ембріонів і мертвонароджених дітей дозволив би більш переконливо аргументувати доцільність і необхідність внесення таких змін до українського кримінального законодавства.

4. У дисертації доцільно було б поглибити аналіз практичних аспектів застосування запропонованих змін до редакції ст. 297 КК України, зокрема щодо включення до предмета цього кримінального правопорушення тіла мертвонародженої людини після 22 тижнів вагітності. Рекомендується розширити обґрунтування критеріїв визначення 22-тижневого терміну та

розглянути можливі практичні труднощі, які можуть виникнути у правоохоронних органів при кваліфікації таких діянь.

5. Варто додатково розкрити механізми взаємодії між різними відомствами при розслідуванні кримінальних правопорушення за ст. 297 КК України, особливо у випадках, коли наруга вчиняється на об'єктах, що мають культурно-історичне значення. Доцільно було б детальніше проаналізувати порядок залучення експертів у галузі археології, культурології та релігієзнавства, а також розробити практичні рекомендації щодо координації дій правоохоронних органів з органами охорони культурної спадщини.

6. Рекомендується розширити дослідження превентивних заходів запобігання злочинам проти моральності у сфері поховань, включаючи аналіз міжнародного досвіду використання технічних засобів охорони цвинтарів, систем відеоспостереження та громадського контролю. Доцільно було б також розглянути можливості використання сучасних цифрових технологій для створення електронних реєстрів поховань та моніторингу стану місць поховання, що підвищило б практичну цінність рекомендацій автора.

7. Автором широко використовується порівняльно-правовий метод, однак недостатньо уваги приділено аналізу конкретної судової практики України та інших країн щодо кримінальної відповідальності за наругу над могилами та тілами померлих. Вважаємо, що більш глибокий аналіз судової практики дозволив би виявити реальні практичні проблеми застосування кримінально-правових норм у цій сфері та запропонувати більш конкретні шляхи їх вирішення, що сприяло б підвищенню ефективності кримінально-правового регулювання в цій сфері.

Висловлені зауваження не знижують наукової цінності дисертаційного дослідження Березнікова О.В., а є рекомендаційними і спрямованими виключно на подальше вдосконалення роботи.

В цілому, дисертаційна робота Березнікова Олександра Володимировича є актуальним і значущим дослідженням, яке відповідає всім сучасним вимогам до кваліфікаційних наукових праць такого рівня. Автором продемонстровано

високий рівень теоретичної підготовки, здатність до самостійного наукового аналізу, аргументованого обґрунтування власних позицій, а також реалізації результатів дослідження у практичній сфері. Всі висновки, положення і рекомендації, викладені в дисертації, є достатньо переконливими і заслуговують на підтримку.

Враховуючи наведене вище, загальний можна зробити загальний висновок, що дисертація Березнікова Олександра Володимировича «Кримінально-правова характеристика наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого» є завершеним, цілісним і високоякісним науковим дослідженням, що має важливе значення для розвитку науки кримінального права та вдосконалення чинного кримінального законодавства України, а її автор, за результатами захисту, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

Офіційний опонент:

**завідувач лабораторії «Інновації у сфері кримінальної юстиції» Національного університету «Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, доктор теології,
професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України**

Є. Л. Стрельцов

13 жовтня 2025 р.